

INSPIRACJE KLASYCZNE I WARTOŚCI PONADCZASOWE W KONSTYTUCJI DLA EUROPY WOJCIECHA BOGUMIŁA JASTRZĘBOWSKIEGO

DR HAB. RYSZARD PIOTROWSKI

Konstytucja dla Europy, czy też raczej tezy konstytucyjne¹ autorstwa Wojciecha Bogumiła Jastrzębowskiiego, uczestnika powstania listopadowego, człowieka o wykształceniu przyrodniczym i filozoficznym², to drugi w naszej historii, mający fundamentalne znaczenie ustrojowe akt, w którym mowa o Europie, i pierwszy, jak dotąd jedyny, postępujący się pojęciem „prawo europejskie”³. Konstytucja 3 Maja odwołuje się w preambule do *pory, w jakiej się Europa znajduje* jako przestanki ustanowienia owej *ustawy rządowej*. Jednak o ile Konstytucja 3 Maja uznaje sytuację Europy za przestankę zmiany ustroju Polski, to konstytucja proponowana przez Jastrzębowskiiego odzwierciedla przekonanie, że tragiczne doświadczenia Polski powinny być przestanką dla stworzenia nowego ustroju Europy, pozwalającego urzeczywistnić prawdziwą tożsamość duchową i rzeczywiste przeznaczenie dziejowe krajów tego kontynentu, wynikające z ponadczasowych wartości kultury europejskiej.

Europa według Jastrzębowskiiego to wspólnota *praw narodowych, które stanowi naród, przez swoich postanników, czyli Sejm oraz praw europejskich, które stanowi Europa, przez swój kongres, złożony z pełnomocników wszystkich narodów*. Obowiązująca Konstytucja RP mówi tylko o prawach stanowiących przez organizację międzynarodową lub organ międzynarodowy. Podstawą obowiązujących praw są, w myśl art. 6 Konstytucji W.B. Jastrzębowskiiego, prawa natury, a zatem – jak można uznać z naszej perspektywy – wartości europejskie. Powiązanie losu Polski i losu Europy nadaje koncepcjom Jastrzębowskiiego ponadczasowy sens. Świadomość europejskiej tożsamości, wbrew tragicznym doświadczeniom przeszłości, jest w istocie kulturowym wyznacznikiem polskości⁴.

W.B. Jastrzębowski, dzięki właściwym mu twórczym, a zarazem praktycznym zdolnościom, dostrzegat zapewne, że idea konstytucji jest starsza aniżeli najstarsze konstytucje pisane. Jest to przecież idea współtota koncepcji Europy. Także idea Europy jest starsza niż najstarsze konstytucje pisane i ściśle związana z kształtowaniem się koncepcji

¹ W.B. Jastrzębowski, *Konstytucja dla Europy*, Kraków 2021.

² Por. A. Wejner, *Azymut wspólna Europa. Jastrzębowski*, Warszawa 2020.

³ Por. J. Trzciński, *Konstytucja dla Europy z 1931 roku* [w:] J. Ciapata, P. Mijał [red.] *Wokół wybranych problemów konstytucjonalizmu. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Bałabana*, Warszawa 2017, s. 347 i nast.

⁴ Por. R. Piotrowski, *Aktualność Konstytucji dla Europy Wojciecha Bogumiła Jastrzębowskiiego* [w:] B. Michalec, T. Skoczek [red.] *Wojciech Bogumił Jastrzębowski. W 190. rocznicę wydania Konstytucji dla Europy*, Warszawa 2021, s. 83 i nast.

INSPIRACJE KLASYCZNE I WARTOŚCI PONADczasowe
W KONSTYTUCJI DLA EUROPY
WOJCIECHA BOGUMIŁA JASTRZĘBOWSKIEGO

konstytucji. Rządy prawa można określić przecież jako *projekt europejski* także w znaczeniu, w jakim Homer przeciwstawia tych, nad którymi *władza* prawo kształtowane na wiecach⁵, obcym, nieznanym tej władzy, podlegającym niczym nieograniczonej woli panującego. Europa od ponad dwóch tysięcy lat jest nie tylko pojęciem geograficznym, ale – według Strabona – przestrzenią *wspaniałą wyposażoną przez naturę, by rozwijać doskonałość ludzi i rządów*⁶. Herodot uznawał, że Europejczycy są ludźmi najbardziej wolnymi ze wszystkich, ponieważ w odróżnieniu od mieszkańców Azji podlegają oni prawu, a nie czyjejkolwiek woli indywidualnej⁷. Związek kultury śródziemnomorskiej i instytucji demokratycznych pozostaje jedną z podstaw duchowej tożsamości Europy⁸. Idea konceptualizująca Europę to w istocie podleganie prawu naturalnemu wpisanemu w serce Antygony jako warunek wolności, skoro – jak twierdził Marek Tulliusz Ciceron – musimy być niewolnikami prawa, abyśmy byli wolni⁹.

W myśl Konstytucji W.B. Jastrzębowskiemu trzeba się wyrzec swojej wolności i zostać niewolnikami praw (art. 1). Afirmacja idei rządów prawa, a zarazem praworządności oznaczającej, że prawo rządzi rządem, nie zaś, że rząd rządzi prawem, bliska jest przekonaniu Platona, według którego *zagłada nieuchronnie zagraża państwu, w którym prawo podwładne jest i bezsilne, a natomiast to państwo, w którym jest prawo panem zwierzchników, a zwierzchnicy sługami praw, cieszy się bezpieczeństwem i pełnią błogostawieństw, jakie bogowie zsyłają państwu*¹⁰.

Prawo naturalne, którego cechą jest *ludzkość i sprawiedliwość* (art. 6), to według W.B. Jastrzębowskiemu, zapewne w nawiązaniu do myśli Tomasza

z Akwinu, odzwierciedlenie *woli Boga objawionej nam przez Jego przykazanie: „Kochaj bliźniego twego jak samego siebie”* (art. 2). Według art. 21 Konstytucji prawo to *rzecz najświętsza po Bogu*, wymagająca *religijnego uszanowania* (art. 27). Europa rządów tak rozumianego prawa to znacznie więcej niż pojęcie geograficzne odnoszące się do gospodarki i polityki. To przecież nie tylko pluralistyczna cywilizacja¹¹, ukształtowana w długim procesie rozwoju i jej nazwa, spełniająca rolę określenia *świata chrześcijańskiego*¹². Europa jest w istocie związana z ową cywilizacją swego rodzaju kategorią aksjologiczną wyrażającą afirmację praw człowieka, afirmację wolności, kategorią, która nie ignoruje godności i dobra wspólnego, a jednocześnie odzwierciedla dążenie do urzeczywistnienia tych wartości, nadając im sens ogólnoludzki. Art. 40 Konstytucji W.B. Jastrzębowskiemu stanowi, że *Każdy naród z jakiegobądź części ziemi, ma prawo należenia do wiecznego przymierza w Europie i doznawania opieki praw europejskich*, a zgodnie z art. 45 *Zamach na zniszczenie wiecznego przymierza, lub myśl oderwania choć jednego narodu od tego świętego związku, poczytana będzie za krzywdę praw europejskich*. W myśl art. 41 *Sprzeciwianie się ze strony władzy samowładnej przystąpieniu narodu do wiecznego przymierza, upoważnia ten naród do uznania takowej władzy za nieprzyjazną sobie, za nieprawą*. Konstytucji Jastrzębowskiemu właściwe jest – zgodne z eurocentryczną tradycją, która była przecież jednym ze źródeł kolonialnej ekspansji i pozostaje źródłem immanentnych zagrożeń dla wartości europejskich – przekonanie, zgodnie z którym *Naród, który w ciągu dziesięciu lat nie oświadczy się za wiecznym pokojem w Europie, a tembardziej naród, który dla jakiegobądź urojonych lub przemocą nabytych pretensyj poważy się w tem stawiać opór innemu narodowi, nie będzie uważany za naród europejski, czyli ucivilizowany, lecz za barbarzyński* (art. 38). W myśl art. 39 *naród barbarzyński wyjęty będzie spod opieki praw europejskich dopóki nie przystąpi do wiecznego przymierza*. Swego rodzaju nawiązaniem do

⁵ Por. Homer, *Odyseja. Pieśń IX*, w. 112 i n.

⁶ Por. D. Hay, *Europe. The Emergence of an Idea*, Edinburgh 1957, s. 3. Por. także A. Pagden [red.] *The Idea of Europe*, Cambridge 2002, s. 37.

⁷ Por. A. Pagden, op. cit. s. 37.

⁸ Por. F. Braudel i inni, *Morze Śródziemne. Przestrzeń i historia. Ludzie i dziedzictwo*, Warszawa 1994, s. 241.

⁹ M.T. Ciceron, *Pro Cluentio*, <https://www.thelatinlibrary.com/cicero/cluentio.shtml>

¹⁰ Platon, *Prawa. Księga IV*, Warszawa 1997, s. 147.

¹¹ Por. R. Piotrowski, *Europa a granice władzy ustrojodawczej* [w:] Ł. Pisarczyk [red.] *Prawne problemy i wyzwania Unii Europejskiej*, Warszawa 2018, s. 13 i nast.

¹² N. Davies, *Europa*, Kraków 1998, s. 31. Por. także A. Pagden, op. cit. s. 33 i nast.

RYSZARD PIOTROWSKI

**Ponadczasową
wartością znajdującą
odzwierciedlenie
w proponowanej przez
Jastrzębowskięgo
Konstytucji dla Europy
jest pokój jako stan
naturalny w świecie
opartym na przywiązaniu
do dobra mającego źródło
w Bogu.**

Homera pozostaje dokonany w art. 76 Konstytucji W.B. Jastrzębowskięgo podział na *tylko dwa narody na świecie: tj. jeden ucywilizowany, czyli rządzący się podług praw, mających za podstawę prawa Boskie; drugi naród barbarzyński, czyli rządzący się namiętnościami.*

Swoistym przypomnieniem sformułowanej przez Peryklesa wieloskładnikowej definicji demokracji, wskazującej, że w tym ustroju *jednostkę ceni się nie ze względu na jej przynależność do pewnej grupy, lecz ze względu na talent osobisty*¹³, jest postanowienie art. 25 Konstytucji W.B. Jastrzębowskięgo, dotyczące *prawa do wszelkich urzędów*, które „*będą nadawały: rozum, cnota, zastęga, miłość, i zaufanie u narodu, a przede wszystkim znajomość praw.*

Ponadczasową wartością znajdującą odzwierciedlenie w proponowanej przez Jastrzębowskięgo Konstytucji dla Europy jest pokój jako stan naturalny w świecie opartym na przywiązaniu do dobra mającego źródło w Bogu. Pokój i szczęście to cel narodów europejskich (art. 1), chociaż w art. 74 stwierdzono, że „*szczęście nie znane jest na ziemi*”. Osiągnięcie szczęścia zależy od wyrzeczenia się

wojny i zawarcia „*przymierza wiecznego w Europie*”, dzięki któremu „*tylko wychowanie, prawa, rząd, nauki, umiejętności, sztuki i przemysł w najobszerniejszym znaczeniu tego wyrazu będą jedynymi przedmiotami emulacji i źródłami stawy u narodów europejskich*” (art. 74).

Według też konstytucyjnych W.B. Jastrzębowskięgo *podania historyczne o sławie nabytej orężem zostaną pущzone w wieczną niepamięć, albo powtarzane tylko będą jako ohydne pamiątki z upłynionych pięćdziesięciu dziewięciu wieków barbarzyńskich* (art. 74). W myśl art. 27 Konstytucji *Wspomnienia historyczne zdolne obudzać nieprzyjazne uczucia między narodami przedstawiane będą młodzieży jako zabytki barbarzyństwa.* Szukając drogi do świata bez wojen, autor też opowiada się za wychowaniem historycznym tak pomyślanym, by pozbawić przemoc wojenną swoistej afirmacji związanej z mesjanistyczno-martyrologicznymi wyznacznikami tożsamości narodowej. *Nawet Godła, czyli herby narodów nie będą odtąd nosiły żadnech znaków przypominających okrutny krwiolewny systemat wieków barbarzyńskich. Miecze, wótcznie i same postacie drapieżnech zwierząt, jako to lwów, orłów i t.p. przemianowane zostaną na postacie innych istot lub rzeczy, zdolnech obudzać łagodne i szlachetne uczucia albo przypominać szczególnie jaki charakter narodu, który takowy znak za godło swoje obiera* (art. 75). W.B. Jastrzębowskięgo dostrzega głębokie zakorzenienie wojny w kulturze europejskiej, uznając, że budowanie pokoju wymaga właśnie przemiany kulturowej. Rzecz w tym, by pamięć o cierpieniu i bohaterstwie nie służyła kształtowaniu kultury nienawiści i nieufności wobec innych, by sprawić, że *Dobycie oręża w innym celu, a nie w obronie praw i bezpieczeństwa Europy, będzie pociągało za sobą wieczną hańbę i przekleństwo narodów, nadto karana być ma najsurowiej prawami europejskimi* (art. 74). Ta właśnie troska ma ponadczasowe znaczenie. Wojna rodzi się z uprzedzeń i stereotypów, z wymyślania wrogów, by – jak to ujął Umberto Eco – *utrzymać narody w ryzach*¹⁴. Ponadczasowe znaczenie ma również

¹³ Por. Tukidydes, *Wojna peloponeska*, Warszawa 1988, s. 107.

¹⁴ U. Eco, *Wymyślanie wrogów*, Poznań 2012, s. 34 i nast.

INSPIRACJE KLASYCZNE I WARTOŚCI PONADczasowe
W KONSTYTUCJI DLA EUROPY
WOJCIECHA BOGUMIŁA JASTRZĘBOWSKIEGO

realistyczny pacyfizm *Konstytucji* Jastrzębowskiemu, dopuszczającej wojnę obronną *dla bronienia praw Europy i jej bezpieczeństwa* (art. 50), ze wszystkimi tego konsekwencjami, w duchu klasycznej formuły Horacego: *Jak słodko i zaszczytnie jest umrzeć za ojczyznę*¹⁵. Autor *Konstytucji dla Europy* zdaje się podzielać pogląd Immanuela Kanta: *Stan pokoju między żyjącymi obok siebie narodami nie jest stanem naturalnym, bo takim jest raczej stan wojny*¹⁶. Tym bardziej jednak trzeba stworzyć trwałe przesłanki pokoju, wprowadzając rozwiązania ustrojowe zastępujące naturalny stan wojny naturalnym stanem pokoju. Dla Jastrzębowskiemu, wbrew tragicznemu dziedzictwu przeszłości, pozostaje aktualne – jako trwała nadzieja – ukształtowane w XVIII wieku, znajdujące pełne odzwierciedlenie w filozofii Kanta przekonanie, że tożsamość europejską wyznacza pacyfizm, poszanowanie moralności i praw¹⁷ oraz pewność, że *prawo człowieka musi zostać uznane za święte, chociażby panującą władzę musiało to kosztować bardzo wiele poświęcenia*¹⁸. Projekt Jastrzębowskiemu ma służyć swoistej federalizacji Europy. Tę właśnie koncepcję odzwierciedlają postanowienia jego *Konstytucji*. Perspektywa przekształcenia Unii Europejskiej w federację, a więc problem konstytucji europejskiej, należy obecnie do fundamentalnych dylematów dotyczących przyszłości kontynentu.

Według *Konstytucji* W.B. Jastrzębowskiemu: *W obliczu Boga i prawa wszyscy ludzie, a zatem i wszystkie narody są sobie równymi* (art. 3). Idea równości jest częścią paradygmatu demokracji sformułowanego przez Peryklesa, który, charakteryzując wolnych Ateńczyków, zapewniał: *W sprawach prywatnych wszyscy są równi wobec prawa*¹⁹. Jednak Platonowi bliższa była antyegalitarna interpretacja pojęcia równości, znajdująca wyraz w przekonaniu, że *dla ludzi nierównych zrównanie mogłoby stać się nierównością*²⁰, ponieważ ludzie

z natury nie są równi. W.B. Jastrzębowski dostrzega problem nierówności społecznych, przewidując w art. 62 *Konstytucji* *zakupienie od prywatnych właścicieli zbytecznych im majątków, które rozdane być mają między ubogich a rządnych członków narodu*.

Konstytucja Jastrzębowskiemu jest wyrazem ponadczasowej wiary w jednoznaczność dobra i zła potwierdzonej w art. 76, w myśl którego *w Europie dwa tylko we względzie moralno-religijnym będą uważane wyznania, to jest: ludzi dobrych, czyli pełniących prawa boskie, i ludzi złych, czyli wyłamujących się z pod tychże praw*. Potwierdzeniem tradycji biblijnej jest postanowienie art. 77 *Konstytucji*, w myśl którego, jakby w nawiązaniu do słów *Ktokolwiek by zabił Kaina, siedmiokrotną pomstę poniesie!*²¹ w zjednoczonej Europie *Żaden występki od epoki zawarcia wiecznego przymierza (które ma na celu zahamować na wieczne czasy rozlew krwi ludzkiej), nie będzie karany śmiercią*.

Konstytucja W.B. Jastrzębowskiemu odzwierciedla ponadczasowe marzenie o świecie opartym na wartościach niezależnych od władzy i wyznaczających jej granice. To właśnie marzenie jest początkiem każdego projektu konstytucyjnego. Znajduje ono także wyraz we wstępie do *Konstytucji* RP, zgodnie z którym *władza publiczna nie jest źródłem uniwersalnych wartości*. •

DR HAB. RYSZARD PIOTROWSKI – prawnik, konstytucjonalista, profesor Uniwersytetu Warszawskiego. Autor książek i artykułów poświęconych problematyce prawa konstytucyjnego, zagadnieniom tworzenia prawa oraz prawu konstytucyjnemu porównawczemu.

¹⁵ Horacy, *Pieśni*, II, 3, 13, Warszawa 1972, s. 233.

¹⁶ I. Kant, *Do wiecznego pokoju. Projekt filozoficzny*, Toruń 1995, s. 55.

¹⁷ Por. R. Piotrowski, op. cit. s. 14.

¹⁸ I. Kant, op. cit. s. 89.

¹⁹ Por. Tukidydes, op. cit. s. 107.

²⁰ Tak Platon, *Prawa*, 757a, cyt. za K.R. Popper, *Spółczesność otwarta*

te i jego wrogowie, Warszawa 2007, t. I, s. 124.

²¹ Księga Rodzaju 4,15.